

СЛОВА

СЛОВА

Наталья Арсеньева

...адзінае, што нам заставалася —
мова беларуская... яна жыла ў нас, і мы жылі
ёй...

«Не наракаю на долю...»

Гутарка Пятра Краўчанкі з Натальляй Арсеньевай

Восенню 1991 году, калі беларуская дэлегацыя прымала ўдзел у працы 46-й сесіі Генеральнай Асамблеі ААН, у гасцінным доме Францішка і Веры Бартулёу у мястэчку Манхассет (штат Нью-Ёрк) мне паічасціла спаткаца з Натальляй Арсеньевай — вядомай паэткай і вельмі цікавай жанчынай, амаль равесніцай веку, якая захавала ў сваёй памяці каштоўныя зьвесткі пра нашае трагічнае мінулае. Адбылася шчырая і зъястоўная гутарка, тым больш, што пытаныні абмяркоўваліся даволі вострыя. Запіс той размовы быў падрыхтаваны да друку яшчэ ў сярэдзіне 90-х гадоў. Але па розных прычынах тэкст ня быў у той час надрукаваны. Я хацеў бы, каб зъмест гутаркі ўсё ж стаў вядомы чытачам «Дзеяслова», дасылчыкам гісторыі Беларусі, настаўнікам, усім

тым, каго хвалюе лёс нашага нацыянальнага Адраджэння. Бо прагучалі тады звесткі ня толькі пра складаныя перыпетый жыцьцёвага лёсу Натальлі Арсеньевай, але і пра некаторыя мала асьветленыя дасыледчыкамі абставіны жыцьця такіх славных сыноў Беларусі, як Але́сь Гарун, Максім Гарэцкі, Антон Луцкевіч, з якімі лёс зывёў у свой час Натальлю Арсеньеву, а таксама пра іншыя моманты гісторыі нашай Бацькаўшчыны, аднабока ў недакладна пададзеныя ў тагачасных выданьнях. Цяпер, калі Натальлі Арсеньевай няма побач з намі, яе съведчаньні, яе згадкі набылі асаблівае значэнне...

П. Краўчанка.

— *Спадарыня Натальля, я ўдзячны лёсу, што ён дазволіў мне сустрэцца з Вамі, і, карыстаючыся выпадкам, хацеў бы задаць некалькі пытанніяў. І першым будзе такое: з якога верша ці, можа, з якога перыяду Вашага жыцьця Вы адчулі сябе паэткай?*

— Я нават ня ведаю. Ніколі над гэтым не задумвалася і пра канкрэтны верш не скажу. Адно помню, што першыя вершы, якія я напісала пабеларуску, прысьвечаныя восені. Яны ёсьць у май зборніку «Між берагамі», на самым пачатку, здаецца.

— *А чаму ў Вашых першых творах так многа смутку? З чым гэта звязана?*

— На гэта мела ўплыў нашае жыцьцё ў Вільні. Жылі мы ў вельмі цяжкіх умовах, што і адбілася, відаць, на маіх вершах. Сястра памерла ў дарозе, пакуль мы ехалі, бацька захварэў, маці таксама была хворая, працы не было. Калі я вучылася ў беларускай гімназіі, дык вельмі часта мы клаліся спаць ня ёшты, і таксама, ня ёшты, ішлі ў гімназію. Усё гэта мела падсвядомы ўплыў на творчасць.

— *Хацеў бы закрануць Віленскі, Вілейскі і Менскі перыяды Вашага жыцьця, хоць і разумею, што ў Вас былі і больш складаныя часы. Што датычыцца Віленскага, то згадаю, што на Ваш першы паэтычны зборнік ішыра адгукнуўся Антон Луцкевіч.*

— Так, ён напісаў рэцэнзію на зборнік «Пад сінім небам». Ён вельмі прыхильна да мяне ставіўся яшчэ тады, калі я вучылася ў гімназіі. У сёмым класе нашым настаўнікам літаратуры быў Максім Гарэцкі, які ўвёў мяне ў паэтычнае жыцьцё. А Антон Луцкевіч стаў нашым настаўнікам ужо ў восьмым апошнім класе, ён таксама мне дапамагаў. Напрыклад, пазнаёміў мяне з тымі вершамі Максіма Багдановіча, якія не былі надрукаваныя. А яшчэ казаў, што я як бы часткова спадкаемца Максіма Багдановіча. Ён Максіма Багдановіча вельмі высока цаніў, вельмі высока ставіў.

— *Вядома, што калі Вы апынуліся ў польскім памор'ї, бацька Максіма Багдановіча, Адам Багдановіч, перадаў Вам зборнік сына.*

— Ён сапраўды пераслаў мне «Вянок» з дэдыкацыяй, нешта накшталт

— «спадкаемцы Максіма Багдановіча, майго сына...» Нешта гэткае. Значыць, ён нейкую лучнасьць між намі бачыў...

— Майму сэрыу вельмі дарагая Вілейшчына, дзе прашло маё дзяцінства. Хацелася б пачуць пра тое, як Вы апнуліся ў Вілейцы.

— Былі першыя дні вайны, 39-ы год. Я паехала з вёскі ў Вільню. Мама памірала на сухоты. Я была там два тыдні яшчэ, пакуль мама не памерла. Пахавалі маму, і тады я хацела варочацца назад у вёску. Цягнікі не хадзілі. Я пайшла пехатой у Валожын, да нас... У Вілейцы я працавала ў рэдакцыі.

— Што Вы можаце сказаць наконт легенды, якая звязаная з напісаньнем верша «Сталіну»?

— Усё гэта было вельмі проста. Аднойчы наш рэдактар газеты (я забылася яго прозывішча, вельмі сімпатычны чалавек, між іншым) паклікаў нас: мяне, Танка, якраз тады Машара быў, таксама ўдзельнік, прыехаў проста так. Паклікаў і кажа: зьбіраемся пісаць ліст да таварыша Сталіна. Вы будзеце пісаць ад беларусаў. Трэба тры разыдзе-лы зрабіць. Адзін палітычны, другі нейкі там яшчэ, а трэці пра тое, што добра гага далі Саветы. І мы пачалі дзяліць, згадзіліся зусім ахвоча. Нават спрачаліся. Адзін казаў: я буду аб гэтым пісаць, другі — аб гэтым. Мне даручылі пісаць пра тое, як Савецкая ўлада адносілася да дзяцей, як шмат было дзяцей-сіротаў, як быті заснаваныя прытулкі для дзяцей, як сталі іх вучыць. Гэта я на сябе ўзяла. І выканалі ўгоду. Я толькі пасыпела 24 радкі напісаць, каб паказаць, ці так усё, як яны хочуць.

— Я вельмі люблю Ваш верш, прысьвечаны мове. Некалькі гадоў таму мне ён успомніўся. Гэта адбылося ў Арменіі. Ёсьць у горадзе Эчміадзіне — духоўная сталіцы Арменіі, у каталікоса алфавіт, кожная літара якога выканаваная з золата. І калі я ўбачыў, як армяне ставяцца да свайго алфавіту, які існуе, здаецца, з IV-га стагоддзя, я і ўспомніў радкі Вашага верша:

Наша мова, выкутая з золата
Не ржавее, блішчыць, зіхаціць.
Гэта мова паэтаў і волатаў,
Гэта скарб, які дапамагаў жыць.

Скажыще, чаму менавіта тады вы звярнуліся — у складаныя, трагічныя часы ў жыцці нашага народу — да пытанняў, звязаных з мовай?

— Ведаеце, гэта адзінае, што нам заставалася — мова беларуская. Што нас лучыла з Беларусьсю, калі мы былі ўжо, напрыклад, на эміграцыі? Толькі мова! Ну, што больш? Мы былі далёка, ніякай лучнасыці ня мелі іншай. А мова, яна заставалася, жыла ў нас, і мы жылі ёй.

— Падчас нашае гутаркі ўчора Вы вельмі прыгоожа і з гістарычнай дакладнасцю расказвалі пра некаторыя акалічнасці жыцьця нашага выдатнага песьняра Алеся Гаруна. Калі ласка, успомніце, як Вам расказваў “башкі”*, пры якіх абставінах загінуў Алеся Гарун?

* «Бацька» – так паміж сабою Н.Арсеньєва і дзеці звалі Ф.Кушаля.

— У Менску, калі яго займалі палякі, арганізавалася Беларуская вайсковая камісія. Янка Купала пісаў вайсковыя песні, напрыклад: «Эх ты, дудка мая, весялушка мая». Быў такі Макар Краўцоў (Касцюшківіч яго сапраўднае прозвішча), ён напісаў верш «Мы выйдзем шчыльнымі радамі», які пасъля зрабіўся гімнам нашым. Мой «баацька» і Алесь Гарун разам працавалі, сябравалі. Дазволілі ім утварыць нейкі беларускі аддзел. Сябры ездзілі па вёсках, запісвалі людзей, якія хацелі б уступіць у беларускае войска. Ня ведаю, як гэта там усё ішло і колькі людзей запісалася, толькі раптам Саветы зноў пачалі наступаць з Усходу на Менск. Палякі, разумеецца, рэтыраваліся, і Беларускую вайсковую камісію гэту таксама рэтыравалі. Пасъля з Менску яны паехалі...

— *У Кракаў...*

— Так! Іх накіравалі ў горад Лодзь, наколькі я памятаю. Гэта недзе ў Заходній Польшчы. І ехалі яны праз Ваўкаўск, але Алесь Гарун ужо не даехаў. Паміж Ваўкаўскам і Кракавам (гэта было гарачым летам, у жніўні) цягнік спыніўся на колькі гадзінаў на нейкай станцыі. Яны выйшлі з цягніка, бачаць — мястэчка, хаты недалёка. Пайшлі паглядзець, бо чаго сядзець у вагоне, чакаць, пакуль направяць... І там быў кірмаш. Ведаецце, раз ці два ў тыдзень у нашых мястэчках заўсёды былі кірмашы. Сяляне папрывозілі прадаваць цэлыя вазы. Купілі яны вішняў, расказваў «баацька», пакуль вярталіся да станцыі, дык шмат гэтых вішняў зъелі. І так было горача, такая была смага, што яны проста з нейкага крана вады напіліся. «Баацька» кажа — мне нічога, а Алесь Гарун захварэў цяжка на дызентэрью. І яны паехалі далей, амаль што да Кракава ўжо даехалі, але Алесю Гаруну было так дрэнна, што ён ня мог далей ехаць. На апошній станцыі перад Кракавам Алеся Гаруна забралі ў шпіталь. І потым прыйшла вестка, што ён там памёр, вельмі хутка пасъля таго, як яго прывезылі. На другі дзень памёр, ня вытрымаў.

А скажыце, спадарыня, ці верыце Вы ў тое, як некаторыя нашыя гісторыкі (здаецца, У. Казльбярук, калі я не памыляюся, знайшоў хатнія архіўныя дадзеныя на гэтыя кант), што Гарун быў ледзь не разведчыкам Чырвонай Арміі, ва ўсякім разе працаваў на карысць Савецкай улады. Ці магло, на Вашу дамку, такое быць? Наколькі аб'ектыўныя гэтыя звесткі?

— Не, я ў гэта абсолютна ня веру. Я нават ня веру, што гэта было ў польскай дыфензіве недзе запісана. Можа, гэта проста НКВД пусыціла чутку, каб скампраметаваць.

— *А можа, гэта правакацыя польскай разведкі?*

— Я ня ведаю, усё можа быць. Я ненавідзела ўсялякія разведкі, на дабро яны, ці на благое для нас...

І яшчэ адно пытаныне. Страшныя, трагічныя часы апошніх дзён вайны. Мы ведаём, што ў Менску загінуў Ваш сын. Ведаю, якое ўражсаныне зрабіла гэта на Вас, на Вашую творчасць. Вельмі складана зразумець тое, што адбывалася ў той час. Але хацеў бы запытаць, як

адбылася тая падзея, што звязаная са съмерцю Казлоўскага, рэдактара «Беларускай газеты». Ці маглі б вы сказаць некалькі словаў?

— Так, я ўсё памятаю вельмі добра. Гэта было каля паўдня. Я сядзела ў пакой якраз, дзе быў Казлоўскі. Памятаю, што нейкі матэрыял папраўляла. Раптам уваходзіць усхваляваны Савёнак. (Працаўаў такі ў нас у рэдакцыі. Таксама нацдэмавец былы). І кажа: «Прыйшоў нейкі чалавек, ходзіць, пытаўся Казлоўскага, я ня ведаю, ці ён ёсьць ці не, сказаў, што няма! А той ходзіць па калідоры туды-сюды, неяк падазрона выглядае». Тады кажа: “Чакай, я спытаюся, чаго ён хоча”. Раптам чуваць стрэл. Мы ўсе падхапіліся. Выскачылі на калідор. Я на самым перадзе бегла. І тут пры выхадзе на сходы на калідоры ляжыць жывы яшчэ Казлоўскі. Так паўляжыць, паўсядзіць, і кроў у яго з галавы цячэ. Ой, я так спалохалася! Усе пабеглі на двор, а я сядзела, мне так было страшна, я ня ведаю... Я трошкі пачакала, пакуль нашыя вярнуліся і сказаў, што падстрэлены ў галаву, што забралі яго ў шпіталь, што каб мы ўсе ішлі дахаты.

Гэта было так а гадзіне 12-й ці першай. І ўсе разышліся. І пасыль даведаліся, што ён гэтай ноччу ў шпіталі памёр. А хто гэта зрабіў? Партызаны, напэўна. Але самога партызана я ня бачыла.

— Спадарыня Наталья, як вы ацэнъваеце сваё жыщыё? Ці было яно щасльвым?

— Я ня ведаю, ці щасльвая я, ці нещасльвая. Можа, я щасльвая тым, што ўмею перажыць і не наракаю на долю. Ну, як здарылася, так здарылася... Згаджаюся з лёсам. Я думаю, што гэта якраз самае галоўнае. Не заўсёды щасльвы той, хто ўсё мае. Ён можа ўсё мець, а быць нещасльвым. І, наадварот, чалавек можа жыць у бядзе, але ўмець усё перажыць. Мне так здаецца. Па-гэтаму, можа, я і щасльвая, бо прымаю ўсё так, як ёсьць, не бунтуюся. Я бунтуюся, калі хто-небудзь робіць блага другім. Мне куды горш, калі я бачу, як некаму баліць, чым калі мне самой баліць...

— Калі нашыя суродзічы на радзіме больш шырокі даведающа пра Ваш лёс, яны зразумеюць, што Вы чалавек з магутным духам, які змог выстаяць пры вельмі складаных гісторычных акалічнасцях. Я спадзяюся, што перш за ўсё гэтая інфармацыя патрэбная нашаму народу, і я хачу выказаць перакананьне, што мы ідзём да таго, каб зынікла супрацьлегласць і штучнае дзяленьне беларускай літаратуры на айчынную і эмігранцкую. Цяпер Вашыя кнігі, Вашыя творы вяртающа на радзіму. Я думаю, што яны будуць з уздечнасцю сустрэтыя ўсім съядомымі людзьмі Беларусі. Шчыры Вам дзякую за гутарку.

1991 ε.